

De economie van goed en kwaad

'Zondeval' (1592). Adam en Eva, of hoe het allemaal begon volgens de overlevering.

Een ring met diamant van 9 miljoen euro, op een namaakslak in de etalage van een nieuwe Louis Vuittonwinkel in Parijs.
AFP

Economen lijken wetenschap te bedrijven, objectief en waardenvrij. Maar achter hun koele cijfers gaan verhalen schuil, eeuwenoude verhalen over mensen die altijd meer willen.

TOMÁŠ SEDLÁČEK

In ieder van ons schuilen oude verhalen. Een stukje van de tirannieke koning Gilgamesj, een groot stuk van Plato, de dromen van Descartes. Er zijn de woorden en daden van Jezus en de profeten die al sinds duizenden jaren in ons hoofd rondzingen. Zij verschaffen zin en betekenis aan ons eigen handelen. En ze maken zich aan ons kenbaar, vooral in tijden van

crisis.

Consumptie is een raadsel van alle tijden - de geschiedenis van dit verlangen begint al kort na de Schepping in het Oude Testament; de 'eerste zonde' is zelf een vorm van buitensporige consumptie. Adam en Eva zijn naakt in de volmaaktheid van de hof van Eden. Maar zodra zij eten van de boom der kennis van goed en kwaad, is de allereerste emotie die hun overvalt schaamte en naaktheid. Ze willen zich bedekken. Met andere woorden - economen, let op! - het vijgenblad waarmee zij hun intiemste lichaamsdelen bedekten, werd het allereerste voorwerp dat de mens ooit bezat. Zij voelden dat zij niet af waren in hun natuurlijke staat. Ze konden niet meer zijn, ze moesten ook hebben. De mens blijkt van nature tegennatuurlijk, we zullen altijd streven naar meer, ongeacht hoe groot onze overvloed al is. Dat afstotelijke verlangen draagt de mens al met zich mee sinds Eva. Wij moeten leren onszelf in te houden. Zoals de oudtestamentische Jozef - bekend van zijn dromen - adviseerde: in goede jaren 'koren opslaan en verzamelen', zodat het in magere jaren tot voedsel kan dienen; het is het anticyclische begrotingsbeleid van de befaamde Britse econoom John Maynard Keynes. Jozef slaagde er destijds beter in om die boodschap over te brengen dan de hedendaagse economische wetenschap met haar (al te) geavanceerde modellen.

Het economisch denken is de hele geschiedenis van de mensheid door altijd wezenlijk beïnvloed door filosofische en godsdienstige stromingen, en had altijd een ethische component. Later, vooral in de twintigste eeuw, werd het economisch denken vooral beïnvloed door het determinisme en wiskundig rationalisme. Sla er de handboeken van vandaag maar op na: boordevol vergelijkingen, grafieken, getallen, formules. Toch

is de economie nog steeds een sociale wetenschap, en niet, ondanks de pretentie die er soms in doorklinkt, een natuurwetenschap. Enkel het gegeven dat ze veel wiskunde gebruikt, maakt de economische wetenschap nog niet tot een exacte wetenschap. Ze verschuilt zich achter een analytisch-technisch apparaat en heeft de ethiek uit het oog verloren. Zo kan ze behoorlijk gevaarlijk zijn. Want ze abstraheert mensen en brengt ons in de verleiding om te denken dat waardeoordelen niet bestaan of onbelangrijk zijn.

De hedendaagse economie zou afscheid moeten nemen van de voortdurende ontevredenheid en kunstmatig gecreëerde sociaal-economische tekortkomingen, en weer oog moeten krijgen voor de rol van voldoening, rust en dankbaarheid voor datgene wat wij hebben. Dat is heel veel - materieel bezitten wij het meest uit de hele geschiedenis van de westerse Grieks-joods-christelijke beschaving... of van welke andere beschaving die de wereld heeft gekend.

Zo'n omslag in ons denken is nodig omdat we anders alleen maar schulden maken.

De last daarvan verergert bij elke nieuwe crisis en zal dus snel moeten worden afbetaald. We moeten dus terug naar het principe dat Jozef aanried: zorg voor overschotten opdat je tekorten kunt opvangen. En heb je tekorten, betaal die dan snel terug, voordat een volgende crisis, over een of twee generaties, je echt fataal wordt.

Vlieg je zoals Icarus te hoog en te dicht langs de zon, dan moet je niet verbaasd opkijken als jouw vleugels gaan smelten. Wij vliegen al veel te lang te hoog. Misschien wordt het toch tijd om wat af te zakken naar veiligere en aangename hoogten.

Er is een lied waarin wordt gezegd dat regels en wetten worden gemaakt door juristen en dichters. Dichters geven betekenis en geest aan regels; juristen geven er vorm en tekst aan. Op dezelfde manier zou men kunnen zeggen, dat een groot econoom hetzij een uitstekend wiskundige dan wel een uitmuntend filosoof kan zijn. Ik vind dat wij de juristen en de wiskundigen een te grote rol hebben toegekend, ten koste van de dichters en de filosofen. Wij hebben wijsheid ingeruild voor precisie, menselijkheid voor wiskunde.

Dit is geen aanklacht tegen de vooruitgang die de wetenschap heeft geboekt. Als economen moeten wij echter voortdurend herhalen wat wij weten en wat wij niet weten - en wat wij geloven. Wij weten veel, maar er is ongetwijfeld nog meer wat wij nog steeds niet weten, en vermoedelijk ook nooit te weten zullen komen. Wij zijn te opgewekt weggerend van de morele uitgangspunten, de principes waar de economie zich door zou moeten laten leiden. De teugels van het economisch beleid zijn gevierd en een gigantische berg aan schulden is het gevolg.

Voordat wij een nieuwe horizon opzoeken, moeten wij in ons denken over de economie eerst een paar stappen achteruit zetten. Als een wiskundige een fout constateert in zijn berekening, werkt hij daar immers ook niet mee door; dat zou die fout heus niet verhullen of oplossen. De enige optie is dan: teruggaan naar het moment waarop de fout is gemaakt, die corrigeren, en vervolgens verder rekenen.

De schulden crisis is niet zomaar een economische of consumptie crisis. Pas tijdens een crisis komt de waarheid erover aan het licht, onaangenaam en open en fel. Wij moeten ervan leren; dat is onze enige hoop. Goede tijden zijn niet geschikt voor nauwgezet onderzoek en reflectie, laat staan voor een aanzienlijke - en waarlijk berouwvolle - koerswijziging.

Nee, ik pleit niet voor een terugkeer naar de natuur of de natuurlijke staat der dingen, of voor het afzweren van de materie - het is zelfs een van de vele bronnen van vreugde voor de mens. Wel pleit ik voor tevredenheid. Want we hebben echt heel veel.

Hoe bereiken we die tevredenheid?

We moeten almaar meer doen om tevreden te kunnen zijn met de eenvoudige dingen van het leven. Onze vaders en moeders speelden met houten speelgoed. Maar de kinderen van nu maak je niet langer blij met houten speelgoed. Wij hebben almaar meer geavanceerde speeltjes, theorieën en boeken nodig om de eenvoudige dingen en facetten van het leven te kunnen ervaren en genieten.

Maar ons begrip van het echte leven blijft constant. Wij leven in verhalen - niet veel meer dan verhalen. Daarom praten wij ook zo graag. Wetenschappers vertellen elkaar hun verhalen, en zoals Roy Weintraub opmerkt, is 'alle theorie autobiografie'. Net als kinderen beseffen wij dat onze verhalen geen echte weergave zijn van de wereld om ons heen, maar dat ze wel een zekere relevantie hebben, al kunnen we die soms nauwelijks benoemen.

Ik probeer te laten zien dat de economie een veel breder en fascinerender verhaal is dan haar wiskundige voorkomen suggereert. Misschien is dit ook een wat onbeholpen poging om de ziel van de economie en de economische wetenschap bloot te leggen, het dierlijk instinct ervan. Net als iedere ziel heeft ook deze aandacht, zorg en voeding nodig. Zelfs in de economie moeten wij ons bekommeren om de ziel. Die moeten we niet verspelen, maar leren kennen en waarderen voordat we uitspraken doen over de wereld om ons heen.

Wiskunde is nodig, maar als slagroom op de taart van een dieper en breder economisch denken. Het grootste deel van het economische vraagstuk is veel

zachter en mystieker.

De moderne economische wetenschap heeft de mens 'op een verkeerde manier gereduceerd' (Etzioni), namelijk tot een louter rationeel handelend wezen dat zijn nut optimaliseert binnen de beperkingen van zijn financiële middelen, de homo economicus.

Dat denken heeft de economie het wiskundige pad opgestuurd. En losgeslagen van haar ethische ankers.

Na decennia waarin de reductionistische benadering de boventoon heeft gevoerd, is het tijd voor een tegengeluid. Voor een existentiële aanpak, een benadering die niet kan uitblijven wanneer de economische wetenschap zich in zichzelf verliest en andere facetten van het leven - en de economie zelf - uit het oog verliest. Het is een natuurlijke reactie die je ook in andere disciplines ziet, waar ze zich realiseren: het leven speelt zich ergens anders af.

De economische wetenschap is 'objectief' geworden, losgeweekt van de moraal. Wie weet nog dat de economie ooit ontstaan is als tak van de moraal filosofie?

In de jaren veertig voorspelde Keynes: "De dag is niet meer ver verwijderd waarop het economische vraagstuk weer naar de achtergrond zal worden verwezen, waar het hoort, en ons hart en hoofd het strijdperk zullen worden, opnieuw zullen worden, van onze ware vraagstukken - de vragen over het leven en relaties tussen mensen, van schepping en gedrag en godsdienst."

Ook nu nog is Keynes' aangekondigde dag niet aangebroken, ondanks de ongelooflijke toename in welvaart die wij hebben beleefd. De wiskunde heeft daar geen schuld aan. Dat komt, naar mijn stellige overtuiging, doordat het in de economische wetenschap als gevolg van de grote nadruk op louter de wiskunde vaak ontbreekt

aan een bredere kijk op de samenleving (die meer is dan de economie), en doordat de economische wetenschap pretendeert de economie en de gehele maatschappelijke context te kunnen begrijpen, ja zelfs pretendeert de toekomst te kunnen voorspellen.

Ik pleit voor een herwaardering van het goede. Paradoxaal genoeg weten we niet wat goed voor ons is; onze intuïtie noch ons denken helpt ons daarbij. Al sinds de mensheid voor het eerst haar herinneringen ging opschrijven, is de mens op zoek naar de zin van het bestaan en naar een zo lang mogelijk bestaan - dat we niet weten te bereiken.

Moeten wij in ons streven naar een gelukkig leven, eudaemonia, egoïstisch zijn en zoveel mogelijk nut voor onszelf zien binnen te slepen? Ons overgeven aan ons dierlijk instinct? Of moeten wij juist onszelf vergeten, onszelf 'leeg maken' en zo min mogelijk eisen stellen aan het leven, zoals de stoïcijnen en andere stromingen ons vertellen? Kan geluk ooit effectief tot een doel in het leven worden gemaakt? Of valt geluk ons enkel toe als nevenproduct van een streven naar nog iets anders en hogers?

Hoe zijn economen zo deterministisch geworden, zo tuk op wiskunde? Als docent economie weet ik dat er met het economieonderwijs iets vreemds aan de hand is. Wij zijn de vurigste aanhangers van het principe dat de mens zijn eigen keuzen moet kunnen maken, maar wij staan onze studenten niet toe om hun eigen stroming in het denken over de economie te kiezen; we onderwijzen uitsluitend de heersende stroming.

Studenten horen weinig over alternatieve, 'ketterse' benaderingen - en over de geschiedenis van hun eigen vakgebied. Zelfs de geschiedenis van de economische wetenschap wordt vaak nog benaderd als een lange reeks 'pogingen en fouten'

die in de (domme en primitieve) geschiedenis vóór onze tijd zijn gemaakt - totdat wij ten slotte uitkwamen bij de heersende waarheid waar de mens in het verleden zo onhandig naar op zoek is geweest.

Het zou goed zijn als we de huidige staat van het vak met een korreltje zout nemen - en de ideeën van onze voorouders wat serieuzer. Ik weet dat het indruist tegen de heersende opvattingen in de economie en de economische antropologie. Maar ik vind dat economen zich opnieuw de vraag moeten stellen: wat is volgens ons een mens?

"Oude verhalen over mensen en hun verlangens leren ons misschien wel meer over economie dan al die cijfertjes,,

"Het druist tegen de mode in, maar economen moeten de vraag stellen: wat is volgens ons een mens?,,